

DE PROMOTIE VAN HANS VAN ESSEN

Acht december 2011, een typisch Nederlandse dag, bewolkt maar gelukkig droog. Een goede dag voor de verdediging van een proefschrift. Het was niet de eerste keer dat een zoogdierpaleontologisch proefschrift verdedigd werd op deze dag: voorgaand door Gert van den Bergh in 1997, verdedigde Hans van Essen op 8 december vorig jaar zijn proefschrift met de titel: "Tracing Transitions: an overview of the evolution and migrations of the genus *Mammuthus* Brookes, 1828 (Mammalia, Proboscidea)" in de senaatszaal van de Universiteit Leiden.

Het proefschrift is opgedeeld in een serie artikelen die elk op een ander aspect van de evolutie en migratie van het genus *Mammuthus* ingaan. Hans staat bekend om zijn precieze en gedetailleerde manier van onderzoeken, dat komt ook duidelijk naar voren in zijn proefschrift. De grootte van het geheel is dan ook niet gering en er moest zelfs van tevoren permissie aangevraagd worden om een zo omvangrijk manuscript te mogen verdedigen. In zijn proefschrift gaat Hans onder andere in op het belang van het bestuderen van de morfologie van mammoetmolaren. Vooral bij het oudere materiaal van de zuidelijke mammoet is het vaak niet mogelijk om trends in de evolutie te achterhalen. Het in kaart brengen van de morfologische kenmerken van de kiezen, voornamelijk die van de M3, blijft over om licht te werpen op zowel migratiegedrag als (regionale) evolutie van het genus. De oudere Europese mammoetpopulaties waren vrij statisch in dit opzicht (van Essen, 2003). Maar tijdens de overgangsfase van *M. meridionalis* naar *M. trogontherii* (in Europa ca. 1.0-0.7 Ma) wordt het een complex geheel van regionale evolutie en migraties (Lister et al., 2005; van Essen, 2011). Dit laat zich mede afleiden uit fossielen met afwijkende morfologische kenmerken (de zgn. mozaïekvormen), die aanne-

melijk maken dat zich in die tijd enige hybridisatie heeft voorgedaan.

Hans moest zich verdedigen tegenover een indrukwekkende oppositiecommissie. Mammoetspecialisten van overal ter wereld en van universiteiten met een lange geschiedenis van mammoetstudies kwamen naar Leiden om vragen te stellen. Naast promotor Prof. Thijs van Kolfschoten, en de overige Leidse delegatie - de professoren Wil Roebroeks, Johannes van der Plicht en Leendert Louwe Kooijmans, alsook Dr. Mike Field - namen Prof. Adrian Lister (NHM London), Prof. Alexei Tikhonov (Zoölogisch Instituut van de Russische Academie van Wetenschappen te Sint-Petersburg) en Prof. David Yesner (Universiteit van Alaska) plaats achter de tafel. Tijdens de verdediging zelf kwamen vele aspecten aan bod: aangaande de naamgeving van *M. meridionalis*, de regionale en globale aspecten van mammoetevolutie en migratiepatronen en, hoe kan het ook anders, vragen over specifieke morfologische kenmerken. Ook werden er vragen gesteld over de datering van verschillende fossielen en de mogelijke applicaties van het werk voor de archeologie. Hans wist, zoals we van hem gewend zijn, zijn overtuigingen duidelijk uiteen te zetten.

Hans, als lid van het eerste uur en medeoprichter van het ons wel bekende Cranium, is een bekend gezicht binnen de WPZ. Bij de verdediging zelf en tijdens de borrel na afloop beneden in het academiegebouw waren er dan ook veel WPZ-leden aanwezig. Dit, gecombineerd met de aanwezigheid van studievrienden opgedaan tijdens zijn studie Duits en van collega's van de faculteit der Acheologie in Leiden, maakte het tot een gezellig geheel, waar Hans naar eigen zeggen ook zeer van genoten heeft.

Met deze dissertatie heeft Hans een geweldig stuk werk afgeleverd en een grote bijdrage geleverd op het gebied van mammoetonderzoek. Voor een deel is dit werk al toegankelijk in de verschillende gepubliceerde artikelen. Andere delen zijn in de voorbereidingsfase om op hun beurt gepubliceerd te worden. Werken om naar uit te kijken. Hans van harte proficiat met het behalen van deze titel, het is een geweldige prestatie!

LITERATUUR

Van Essen, H. (2011) *Tracing Transitions, An overview of the evolution and migrations of the genus Mammuthus Brookes, 1828 (Mammalia, Proboscidea)*. Ongepubliceerde dissertatie, Universiteit Leiden.

Van Essen, H. (2003) Tooth morphology of *Mammuthus meridionalis* from the southern bight of the North Sea and from several localities in the Netherlands. *Deinsea* 9, 453-511.

Lister, A. M., A.V. Sher, H. van Essen, G. Wei (2005) The pattern and process of mammoth evolution in Eurasia. *Quaternary International* 126-128, 49-64.

AUTEUR
MARJOLEIN BOSCH

VAN DER LIJN AANMOEDIGINGSPRIJS VOOR BRAM LANGEVELD

Op 24 maart werd de Van der Lijn onderscheiding uitgereikt. Deze onderscheiding wordt toegekend aan een amateurgeoloog die zich bijzonder heeft ingezet voor de geologie in Nederland. Sinds een paar jaar wordt naast de Van der Lijn onderscheiding ook een aanmoedigingsprijs uitgereikt aan een jonge amateuronderzoeker. Dit keer

ging de aanmoedigingsprijs naar Bram Langeveld. Bram is een zeer actief lid van de WPZ, en één van de initiatiefnemers van dit themanummer over kleine zoogdieren. Dat hij graag vertelt over zijn verzameling en daarbij ook de minder bekende fossielen wil belichten blijkt uit zijn bijdragen voor dit nummer. Bram, van harte gefeliciteerd met deze welverdiende prijs!

AUTEUR
NATASJA DEN OUDEN

XANDER DE JONG

EEN KORT VERSLAG VAN DE WORKSHOP “MALLEN EN AFGIETSELS MAKEN”

De workshop “Mallen en afgietsels maken” was een onderdeel van de WPZ-bijeenkomst van 8 oktober in het Natuurmuseum Nijmegen. Al zo lang ik de bijeenkomsten van onze werkgroep bijwoon zijn deze volgens een vast patroon opgebouwd. In de ochtend ontvangst en opening, gevolgd door een tweetal lezingen en na de middagpauze wederom een tweetal lezingen. Niets op tegen, altijd gevarieerd en boeiend, en als ik kan ben ik er graag bij aanwezig. Tot mijn verrassing werd dit patroon op 8 oktober een keer doorbroken.

Het middagprogramma was na twee inleidende lezingen op de praktijk gericht met a) een workshop determineren van zoogdierbotten en b) een workshop mallen en afgietsels maken.

Aangezien ik zelf graag dingen doe en maak was dit voor mij iets om naar uit te kijken.

Nadat Aart Walen, op zijn rustige manier van vertellen, in de morgen uitlegde hoe hij te werk ging bij het maken van een mammoetmodel voor een tentoonstelling in Mexico, was ik helemaal enthousiast. (Lees voor een sfeerimpressie eens “Interview Aart Walen”, Cranium 27-1, 2010)

’s Middags, soms verstopt achter zijn emmers siliconenrubber en blikken siliconenharder, stak Aart van wal. Eerst werd er beschermende kleding uitgedeeld, namelijk een grote blauwe

vuilniszak waar we gaten in maakten voor hoofd en armen. Daarna moesten we van klei een soort dam maken, die we rondom het af te gieten stuk fossiel formeerden.

Aart legde uit dat de eerste laag siliconenrubber vermengd met zo’n 20% harder erg zorgvuldig en zonder luchtbelletjes moet worden aangebracht. Daarna moeten we ongeveer 10 minuten wachten. De volgende lagen kunnen wat sneller opgebracht worden.

Uiteindelijk werd de functie van het kleidammetje ook duidelijk. Het met verschillende lagen rubber bedekte fossiel wordt overgoten met een snel drogende mix van rubber en harder. De kleiwand voorkomt dat deze mix wegvloeit.

Het totaal werd even bedekt met dun plasticfolie en na er een laag gips op aangebracht te hebben ontstond er als het ware een voorgevormd rustbed voor de gegoten mal. Het was inmiddels al dik over vieren en we waren zelfs nog niet toegekomen aan de onderkant van de mal. Zoals altijd als je iets boeiends doet vloog de tijd.

Aart ging nu in een extra versnelling en maakte voor wie dat wilde een snel drogend papje. Nadat we de mal op het gemaakte rustbed omgedraaid hadden, smeerde hij de open onderkant hiermee dicht. Met het advies de mal thuis met een scherp mes voorzichtig open te snijden sloot Aart de leerzame workshop af.

Aart, namens alle deelnemers aan de workshop, bedankt voor de prettige manier waarop je jouw kennis over wilt te brengen.

PS: Na thuis te zijn aangekomen en de mal opengesneden/geknijpt te hebben bleek het gemaakte afgietsel perfect te kloppen. Fantastisch!

XANDER DE JONG

Er wordt druk gedetermineerd

JAN HENDRIKS

Achter emmers en blikken

Jan maakt foto's voor het verslag

Het aanbrengen van de siliconenrubber

Ondertussen bij de rondleiding

Weer wat geleerd en gedetermineerd

NOTEN OP MIJN ZANG

In de wereld der zoogdierpaleontologie bevindt zich een kloof waarbij de Afrikaanse Rift Vallei verbleekt: Grote Zoogdieren versus Kleine Zoogdieren. Waar Grote Zoogdieren zich een breuk sjouwen aan schedels, dijbenen en wervels, storten Kleine Zoogdieren mensen zich met zeef en loep ter aarde op zoek naar minuscule kiezen en tandjes. “Pffff, zandkorrels”, zo schampert de club van Grote Zoogdieren, zich verheven voelend boven al dat kleine geneuzel. “Makkelijk scoren” ketst de Kleine Zoogdierclub terug over publieks-lievelingen zoals sabeltandkatten en wolharige mammoeten. U begrijpt het al: rivaliteit alom.

Zangvogels zijn de Kleine Zoogdieren van de vogelpaleontologie. Volgens mijn collega lijd ik aan zangvogel-ontwijkend gedrag. Met agressieve kraaien, territoriale putters of gemene appelvinkjes heeft dit echter weinig te maken. Nee, dit gaat veel dieper dan gedrag. De zangvogels, Passeriformes

in deftige vaktaal, vormen een enorme groep binnen de vogels en zijn waarschijnlijk zo’n 35 miljoen jaar geleden ontstaan. De schatting is dat er zo’n 5000 verschillende soorten zijn, vaak elk met een eigen liedjesrepertoire en kleurig verenkleed. Maar hoe vermakelijk ze ook zijn om naar te kijken en te luisteren, voor de vogelpaleontoloog zijn ze een nachtmerrie. Want ondanks hun grote variatie aan de buitenkant zijn zangvogels aan de binnenkant erg homogeen: ze lijken allemaal op elkaar en bovendien zijn ze ook nog eens aan de kleine kant. In sommige vindplaatsen zijn de condities zo goed dat de fragiele schedels van zangvogels bewaard blijven, zoals op Hawaï. Dan kom je een heel eind met het op naam brengen van desbetreffend pietje vanwege de vaak gespecialiseerde snabels. In vele andere vindplaatsen (waaronder Liang Bua van ondergetekende) rest niets meer dan een miniem stukje opperarm-been of een half dijbeen, en meewarige blikken van je collega’s.

Reden genoeg voor mij om zangvogels links te laten liggen. Duiven, papegaaien, uilen, roofvogels, snippen, eenden en rallen hebben weinig geheimen meer voor mij. Ook een maraboe pik ik er zo uit, en voor een gierzwaluw draai ik mijn hand niet meer om. Maar zodra ik zo’n klein en fragiel botje in mijn vizier krijg, word ik toch lichtelijk nerveus. Een blik door de microscoop bevestigt mijn vermoeden. Verdomd, weer één. Snel plak ik een stickertje ‘zangvogel’ op het doosje en zet het bij de groeiende stapel. Ooit moet ik er aan geloven en me verdiepen in de subtiele wereld der zangvogelbotjes. Vogelpaleontologie van een hogere orde. Maar voorlopig zet ik ze even opzij. Tot ik wat meer noten op mijn zang heb.

AUTEUR
HANNEKE J.M. MEIJER